

BAQSÍLARDÍN TÍŃLAWSHÍLARǴA JETKERIP BERIW PROCESI

Berkinbaeva Guljamal

ÓZMKÓMI NF “Baqshılıq hám dástanshılıq” qaniygeligi I-kurs studenti

Maxamatdinova Lola Maxamatdinovna

ÓZMKÓMI NF “Folklor hám etnografiya” kafedrası baslıǵı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10125745>

Annotaciya: *Bul teziste baqsılar dástanlarda tekstler tiykarǵı orındı iyelegenimenen onıń emocional tásirliǵin kúsheytiwde, lirikalıq momentlerin nama arqalı jetkeriw tıńlawshısına tereńirek tásir eteıwi hám nama arqalı dástandı jańlandırıp, tıńlawshısınıń sezimlerin qıtıqlawı haqqında sóz etilgen.*

Gilt sózi: *Baqısı, duwtar, dastan, repertuar, nama, muzıka, qosıq, saz, dastan teksti, kórkem obrız.*

THE PROCESS OF PERFORMING BAKHSHIS TO THE AUDIENCE

Abstract: *This thesis talks about Bakhshi in enhancing his emotional expressiveness, since texts occupy a central place in epics, the transmission of his lyrical moments through melody has a deeper influence on his listener and tickles the feelings of his listener, reviving the epic with the help of melody.*

Key words: *Bakshi, dutor, epic, repertoire, melody, music, song, word, epic text, artistic image.*

ПРОЦЕСС ИСПОЛНЕНИЯ БАХШИ ПЕРЕД ПУБЛИКОЙ

Аннотация: *В этом тезисе говорится о Бахши в усилении его эмоциональной выразительности, поскольку тексты занимают центральное место в эпосах, передача его лирических моментов через мелодию оказывает более глубокое влияние на его слушателя и щекочет чувства его слушателя, оживляя эпос с помощью мелодии.*

Ключевое слово: *Бахши, дутор, эпос, репертуар, мелодия, музыка, песня, слово, текст эпоса, художественный образ.*

Ataqlı baqsılar jalǵız duwtar menen-aq muzıkasın álwan naǵıshlarǵa dóndirip, bir namada bir neshe ırǵaqlardı payda etip, dawıs tolqının gá páseńletip, gá kóterip gúńirendirip ala jóneledi. Bul jaǵınan bir ózi pútin bir ansambldıń qúdiretli kúshin ańlatqanday boladı. Baqsılıq ónerindegi muzikalıq tereńlilik, texnikalıq rawajlandırıw, formalıq qalıplesiw dinamikalıq kúshi jaǵınan óz dáwiriniń teńlesi joq iskusstvosi boladı. Olardıń maqseti tiykarınan bir násege-tıńlawshılarǵa dóretpeniń ideyalıq kórkemlik mazmunın kúsheytip, jańlandırıp ashıp beriw menen birge, xalıqtıń

umtılıwların, jaqsılıqqa degen hadal niyetlerin qoshametlewden ibarat edi. Olarda shadlı namalar menen qosa geyde qayǵınıń gúńirengen sazdıń sazası arqalı xalıqtı gúressheńlikke shaqırıp keldi.

Dástanlar belgili baslı atqarıwshılarına iye bolǵanlıqtan onıń jetilisiwinde, túrli formada ayıtılıp, túrli-túmen bolıwında atqarıwshılardıń da qosqan úlesi ullı. Atqarıwshılar qosıqlardı ózine arnap jaratılǵan namaları menen aytsa, qara sózlerin de belgili hawazǵa salıp rechitativli túrde taqmaq sıyaqlı etip atqaradı. Sonlıqtan dástan degen de sóz benen qosıqlardıń tekstlerin ǵana túsinbey, qosıq, saz hám qara sózlerdiń birikpesi bolǵan namalardıń qosındısında túsiniledi. Namasız qurı teksttiń ózi hesh waqıtta kollektivte atqarılmaydı. Atqarıwǵan jaǵdayda da dástan kollektivlik múlik bolǵanlıqtan, onday keń tamashagóyge iye bolıw múmkinshiliginen mahrum bolǵan.

Shıǵıs xalıqları tamashagóyleriniń qálip alǵan ádetlerine tán jeke oqıw ádeti bolmaǵanlıqtan kollektiv bolıp tıńlanǵan dóretpelerdi muzikasız tamasha etiw «qurı sóz qulaqqa jaqpas» degendey, múshkil is bolatuǵın bolǵan. Xalıqtıń talap etken túsinigine baylanıslı hár qanday jaqsı dóretpeler de muzikasız kewil kóterip, tereń ruwxıy azıq alıwǵa ázzilik eter edi, hátte kórkemligi tómen, halsız dóretpeler de jaqsı muzıkaǵa iye bolıwına baylanıslı awızdan túsirilmey ayıtılıp kelgen. Sonlıqtan da dástanlardaqı bayan etiletuǵın teksti kúsheytiw ushın ritmge salıp aytıw yaǵnıy muzıka úlken rol atqaradı. Dástanlarda tekstler tiykarǵı orındı iyelegen menen onıń emocional tásirililigin kúsheytiwde, lirikalıq momentlerin nama arqalı jetkeriw tıńlawshısına tereńirek tásir etedi. Nama arqalı dástandı jańlandırıp, tıńlawshısınıń sezimlerin qıtıqlaydı. Sonıń ushın da melodiyaniń emocionallıq tásirililiginiń kúshliligine baylanıslı nama sózden de göre tıńlawshısına tezirek jetip baradı. Usıǵan baylanıslı xalıq talabı jadaǵay sózden göre, nama menen sózdi biriktirip aytıp beriwdi anaǵurlım abzal kórgen. Ol tekstke demewshi kúsh ruwh berip, janlandırıp otırǵan. Dástanlardıń syujet liniyasınıń qatań tártibin buzıp, waqıyalardıń ornın awmastırıp qoyıwǵa bolmaǵanıday, onıń melodiyasında ózgeriwge bolmaydı. Tekst penen melodiyası bir-birine qarısıp, el-jurtqa áygili bolıp ketken namalardı «Sayatxan baǵdadı baǵda», «Daǵları», «Sárbınaz», «Dad álińnen», «Yar qırmızı kiyinipti», «Ne tiler mennen», «Tarlanniń», t.b. orın awıstırıp yaqı melodiyasın ózgeritken jaǵdayda pútkil dástan mazmunınıń buzılıp ketiwine shekem alıp keledi. Olardıń qosıq tekstleri menen melodiyası birge tuwılıp, birge kamalǵa jetkendey, júrek dúpildisiniń birge soǵıp turǵanı seziledi. Sonday-aq dástanlarǵa tán bolǵan jáne bir jaǵday qosıq tekstleriniń bir qanshalarınıń qaraqalpaq xalıqnamalarına yaqı awız eki professional muzikasına («Muxallestiń» túrleri, «Saltıq», «Ala qayıs», «Sanalı keldi», «Jeti asırım» t.b.) ayıtılatuǵın jaǵdayları da ushırasadı.

Geypara jaǵdaylarda ayırım namalardıń testlerine qaraǵanda óziniń keń diapozonına iye bolıwına baylanıslı, ózi menen birge tuwılǵan dáslepki tekstinen ayırılıp, onnan göre kórkemirek tekstlerine iye bolatuǵının da jasırıwǵa bolmaydı. Jaqsı atqarıwshılar onı (namanı) bir teksten ekinshi tekske ótkerip qollanǵanda ol namanı mexanik ráwışte mánissiz, túr-tússiz, naǵıshsız kóshirmey, onıń tekstiniń mazmunına sheber baylanıstırıp jiberedi. Bunday tvorchestvolıq miynet xalıqdóretpeleriniń rawajlanıwına tiykar saladı.

Dástanlardaqı sózler tekstlerdiń kórkem obrazlı kúshine súyene otırıp, waqıyalardı bayan etedi. Muzıka bolsa óziniń til kórkemligi menen tekstegi ideyalıq mazmundı tereńletip bayıtıp otıradı. Eger de dástandaqı muzıka uslayınsha xalıqtıń estetikalıq talabın qanaatlantırmasa, baqsıshılıq óneri qashanlar-aq jasaw uqıbın toqtatqan bolar edi. Solay etip muzıka menen tekstiń óz-ara tıǵız baylanısıp

kelgen ja‘gdayinda ʻgana dāstan toliqqanlı kōrkem ōmirin jasay alıw mūmkinshiligine iye boladı. Ol sonda ʻgana Adam ōmiriniń ruwxıy sulıwlıǵın, adamgershilik qásiyetlerdiń ullılıǵın súwretlewshi ózgeshe bir gimnge aynaladı. Sonlıqtan shıǵıs xalıqlarında, sonıń ishinde qaraqalpaq xalqınıń da muzikalıq romanlar (dāstanlar) dóretiwge, atqarıw, tıńlaw ónerine qızıǵıwshılıq erte zamanlardan-aq baslanǵanlıǵı anıq kōrinedi. Ásirler boyınsha dawam etip kelgen atqarıwshılıq dástúri dāstan menen nama arasındaǵı baylanıstı rawajlandırıp keledi. Olar dóreipeniń qurı mazmunın aytıp bermey, hár qaysısın ılayıq namaǵa qosıp atqaradı. Sóz benen saz birigip, gúrriń dawamında qaharmanlardıń erligin bayanlap otıradı. Bul qosıqlar dāstan menen de, dāstansızda estradalıq qosıqlarday keń auditoriyasına iye. Tıńlawshıǵa qosıqshılar tárepinen óz aldına alıp atqarsa da kem tásir etpeydi. Sonıń ushında dāstan qosıqlarınıń ayrıqsha belgileriniń biri óz aldına jasaw mūmkinshiligine iye ekenliginde. Olardıń barlıǵı da qaraqalpaq xalıq qosıqları qatarınan orın alıp, onı muzikalıq hám ádebiy kōrkemlik jaqtanda bayıttı, dāstan qosıqların xalıq qosıqlarınan mūmkin bolmaǵan ja‘gdayda qarısıp ketken. Hátte dāstan qosıqları dāstannan tısqarı jekke ōmir súrgende keńirek jasaw mūmkinshiligine kóbirek izzet-húrmetke iye bolıwına alıp keledi. Óytkeni jekke baqsılarday onıń auditoriyası tar bolmaydı, atqarıwshısı da tıńlawshısında pútkil xalıq boldı. Sonlıqlardan bulardı ayırım qosıqshılardan tısqarı jalpı xalıq baladan-shaǵaǵa shekem degendey, qálegen jerinde, bul qosıqlardı atqarıp, qızǵınlı jaslıǵın, ónerge degen qumarlılıǵın shıǵarıp otırǵanlıǵı sır emes. Bul qosıqlardıń naması menen tekstleri házirgi shayır-kompozitorlar, melodislerge ada bolmas hasil sháshme bolıp otır. Olar usı sháshmeden nár alıp, onı muqıyatlap rawajlandırıwda zor ǵayrat kórsetip keledi. Bunnan tısqarı baqsılar menen birge házirgi professional artistler de radio, televidenie, filarmoniya, teatrlarda atqarıp, bul qosıqlarǵa jańa tús endirip keledi. Sebebi ansambl, orkestr, solist, xorlar ushın qaytadan sazlanǵanlıqtan diapozonınıń keńligi, sozımlılıǵı, bálentliligi jaǵınan bir qansha keń mūmkinshilikke iye bolǵanlıǵın kóremiz.

REFERENCES:

1. Ayımbetov. Q. “Xalıq danalıǵı”, “Qaraqalpaqstan” baspası Nókis. 1988-jil.
2. Esemuratov B. DEVELOPMENT OF CHILDREN'S CREATIVITY ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AS AN EXAMPLE OF KARAKALPAK FOLK SONGS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 835-840.
3. Esemuratov B. EDUCATION OF YOUNG PEOPLE TO PATRIOTISM, COURAGE, AND FREEDOM THROUGH SPOONS PERFORMED BY OTHERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 197-202.
4. Ospanova R. THE SITUATION OF USING THE CREATIONS OF COMPOSER MUKHTOR ASHRAFIY AND DONI ZOKIROV IN MUSIC LESSONS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 190-196.
5. Ospanova R. WAYS OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MUSIC EDUCATION PEDAGOGY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 822-828.

6. Jiyenbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 27-32.

7. Jiyenbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – С. 42-47.

8. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 65-69.

9. Jiyenbaevich M. I. COMPETENCE-BASED APPROACH IN HIGHER MUSICAL AND PROFESSIONAL EDUCATION //PROMINENCE O INFORMATION BASES& MEDIA ASSESSMENTS IN THE POST CONFLICT MARKETING ENVIORNMENT.

10.Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 65-69.

11.Моянов Ы. Д. ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИ МУСИҚИЙ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ //Образование и инновационные исследования международный научнометодический журнал. – 2021. – №. 5.